

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА
У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА

Зборник научних радова

SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA

LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY
IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY
APPROACHES

A collection of papers

Edited by:

Stana Ristić, PhD, scientific advisor

Ivana Lazić Konjik, PhD, senior research associate

Nenad Ivanović, PhD, research associate

Belgrade

2016

ISBN 978-86-82873-56-3

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА

Зборник научних радова

Уредништво:

др Стана Ристић, научни саветник
др Ивана Лазић Коњик, виши научни сарадник
др Ненад Ивановић, научни сарадник

Београд
2016

Издавач:
Институт за српски језик САНУ

Рецензенти:
проф. др Андреја Желе
проф. др Вера Васић
проф. др Даринка Гортан Премк
др Људмила Ришкова

Коректура: аутори и Уредништво

Припрема за штампу:
Давор Палчић

Штампа:
Чигоја штампа

Тираж: 300

Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ:

Ниједан део ове публикација не може се прештамповати, репродуковати или употребити у било
ком облику без писменог одобрења аутора као носиоца ауторског права.

COPYRIGHT NOTICE:

No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in
writing from the author, as the holder of the copyright.

Диана Г. БЛАГОЕВА
Институт за български език, Българска академия на науките
d.blagoeva@ibl.bas.bg

СЪВРЕМЕННИ ПОДХОДИ В СЛАВЯНСКАТА НЕОГРАФИЯ

В статията се разглежда в сравнителен план реализацията на медиоструктурните лексикографски параметри *тип на речниковата единица* и *начин за организиране на материала* в няколко издадени през последните 15 години неологични речника за различни славянски езици (български, полски, чешки, руски и украински). Обсъжда се приложението на някои съвременни подходи в неографската практика, насочени към интегрално описание на лексикалните и фразеологичните иновации.

Ключови думи: славянска неография, лексикографски параметри, медиоструктура на неологичния речник, гнездова организация на материала.

1. Въведение

От края на миналия век насам славянската неография се развива особено динамично. Публикувани са множество нови речници (както и серии от речници) на неологизмите в отделните езици. Разширява се кръгът от езици, чиято нова лексика се подлага на лексикографско описание (през този период за първи път се съставят неологични речници например за украински и беларуски). Обогатява се жанровото разнообразие на неографските издания, като наред с традиционните тълковни речници на новите думи се разработват и двуезични неологични речници (славянско-славянски или с изходен славянски език: руско-чешки, чешко-руски, беларуско-руски, полско-немски, руско-немски), преводни речници на авторски неологизми (полско-руски), тълковно-словообразователни речници на оказионализмите (за украински) и пр. (Благоева 2014).

Натрупанијат вече немалџк опит в лексикографското описание на новата лексика в славјанските езици е основа за установјаване и анализ на специфичните теоретични, технологични и други проблеми, свџрзани с одделните неографски жанрове, както и с прилагането на различни (традиционни или по-модерни) форми за обработка и представјане на неологичнијат материал. По този начин следва да бџде разработена цялостна сџвременна теорија на неографијата.

Тук ще насочим вниманието кџм тџлковната неографија, како се опитаеме да открием некои медиоструктурни особености на издадени през последните 15 години неологични речници за пет славјански езици: бџлгарски, полски, чешки, руски и украински (РНД, SS, NSĀ, НСЗ, СНУ). Ще разгледаеме по-конкретно реализацијата на лексикографските параметри *тип на речниковата единица (заглавката)* и *начин за организиране на материала*. Сџсредоточаваме се вџрху тези два параметџра поради това, че те са базови за цялостната лексикографска концепција на сџответнијат речник и обуславјат типологизирането на неографските трудове по признаците *обџ – частен (аспектен)* и *диференцијален – интегрален*.

Изхождаеме од схващането, че лексикографскијат параметџр е минимална единица („квант“) езикова информација, представена в речника (Караулов 1981: 44), а сџщо така – определена сџщностна характеристика на речника како специфичен лингвистичен продукт. Лексикографските параметри са подхојаша основа за класификација, описание и оценка на речниците, както и за тјхното проектиране (Гринев-Гриневић 2009: 218).

2. Реализација на лексикографскијат параметџр *тип на речниковата единица (заглавката)*

Обџа особеност за РНД, SS, NSĀ, НСЗ е това, че в словника им се вклучват речникови единици (заглавки) од следните типове:

а) нови лексеми (словообразователни неологизми и заемки) (РНД: *блог, валентинка, винетка, мрежовик, спот*; SS: *charyzma, ciastolina, drajwer, ekologista*; НСЗ: *кроссовер, кутјорностъ, работоголик, радијџицк, серијализација*; NSĀ: *bezkontaktńi, hitŭvka, indoor, medicinalizace*);

б) думи од сџществуващия речников сџстав, при които са се развили нови значения (РНД: **бџлгаризирам, *демонтаж, *лекувам*; SS: *drenować *, fala *, jastrzŕb **; НСЗ: *пятизвџздный*, радио*, самиздат**; NSĀ: *mediace[□], rampa[□], stŕnovat[□]*)¹;

¹ Графичните знаци * и □ в сџответните речници маркират неосемантизми.

в) съставни части на сложни думи (РНД: *денс-*, *етно-*, *-мания*; SS: *łże-*, *mega-*; НСЗ: *клип...*, *промо...*, *нюю...*, *спид...*, *фан...*; NSČ: *-filie*, *gala-*, *mega-*, *-mil*);

г) съставни части на сложни думи от съществуващия речников състав, при които са се развили нови значения (РНД: *еко-*, *био-*; SS: *bio-**; НСЗ: *секс*...*; NSČ: *agro-*);

д) думи от съществуващия речников състав, които участват като компоненти в нови устойчиви съчетания с нефразеологичен характер (РНД: *глобален Δ Глобалната мрежа*, *мръсен Δ Мръсна бомба*, *оазис Δ Данъчен оазис*; SS: *lekarz Δ lekarz pierwszego kontaktu*, *pośnik Δ pośnik cyfrowy*, *řeczник Δ papierowy řeczник*; НСЗ: *отпуск* ... Принудительный неоплачиваемый отпуск*, *паркетный* ... Паркетный внедорожник*, *парфюмированный* ... Парфюмированная вода*; NSČ: *detoxikace ... suchá detoxikace*, *podnikatelský ... podnikatelská veřejnost*, *podpis ... digitální podpis*);

е) думи от съществуващия речников състав, които участват като компоненти в нови фразеологични единици (РНД: *палачинка Δ Обръщам / обърна палачинката*, *чадър Δ Издигам / издигна <някакъв> чадър*; SS: *jeść Δ z czym to się je*, *kreska Δ gruba kreska*, *łowca Δ łowca skór*; НСЗ: *нога* ... (Левой) ногой (ногами) открывать дверь (двери)*; *пике* ... Войти (сорваться) в пике*, *раздача* ... Попасть (попадать) под раздачу*; NSČ: *šálek ... šálek kávu*, *vyměnit ... vyměnit dres*, *řada ... o něco jde až v první řadě*).

В SS и НСЗ се включват като речникови единици също абривиатури и акроними (SS: *CBA*, *CBS*, *IRC*, *ISDN*, *REGON*; НСЗ: *OPT*, *НФЛ*, *ПВН*, *РУБОП*, *СБ*), което не е характерно за останалите речници.

Само в РНД и NSČ присъстват като заглавки и отделни представки (например *ко-*, *ре-*, *про-*; *анти-*, *пост-*, *ултра-*), които са познати в езика, но в съвременния период показват активност при производството на серии нови думи или пък разширяват дистрибуцията си.

Специфика на СНУ, която го отличава от всички останали разглеждани тук речници, е, че той е замислен да отразява само един тип лексикални иновации – словообразователните неологизми (СНУ: *етноцидний*, *мажорство*, *майданница*, *раллийник*). Във връзка с това СНУ се отнася към частните (аспектните) неологични речници, докато РНД, SS, NSČ, НСЗ, които отразяват по-широк кръг иновационни явления в лексиката на съответния език, спадат към общите неологични речници.

3. Реализација на лексикографскиот параметър начин за организирање на материјала

В РНД, НСЗ, СЛУ и NSČ е предпочетен традициониот начин за организирање на материјала, при којто всяка речникова единица (заглавка) се представя в отделна речникова статия на съответно азбучно място. Този подход се прилага и при лексикографското описание на словообразователно и семантично свързани думи като *имиджмейкър*, *имиджмейкърски*, *имиджмейкърство*, *имиджмейкърка* (РНД: 192), *мэр*, *мэрство*, *мэровский*, *мэрский*, *мэрствовать*, *мэриша* (НСЗ: 902–906), *екстремал* и *екстремалка* (СЛУ: 150), *odéeska*, *odéesi*, *odéesačka*, *odéesovský* (NSČ: 299).

По-различен подход е избран в SS. В този речник е приложен гнездови (формално-семантичен) принцип на организация на материјала, като в една речникова статия се групират различни единици (неолексеми, неосемантизми, нови абревиатури, нови фразеологизми, нови устойчиви съчетания с нефразеологичен характер), които са свързани помежду си по някакъв (словообразователен, семантичен, формален) признак. Тези единици се представят като елементи от съставна заглавка (с възможни подзаглавки – прости или съставни). Една от съответните единици е приета за представителна. Тя се помества на първо място в зоната на заглавката и спрямо нея се определя азбучното място на речниковата статия. Към тази единица се извършва и препращането от други речникови статии.

При следвания в SS гнездови принцип признакът, по който се обединяват единиците, може да бъде:

а) **словообразователна вариантност** (графично отбелязвана със знака /)

Характерно е, че авторите на речника застъпват доста широко виждане за словообразователната вариантност. Като словообразователно вариране се разглежда не само възможността за употреба на различни префиксални и афиксални форманти и други словообразователни средства с една и съща функция при словообразуване на домашна почва (*deskorolkarz / deskorolkowicz / deskorolkowiec; lanserstwo / lans / lanserka; jumacz / jumak / jumol*), но и наличието на разнообразни по характер структурни различия при думи (домашни или заети) и съчетания с еднакво значение. Във връзка с това като словообразователни варианти се маркират също: сложни и прости думи с общ корен (*tyżworolkowiec / rolkowiec*), абревиатури и съответстващите им изходни разгърнати названия (*indeks (wskaźnik) glikemiczny / IG, high definition / HD*), заети

думи със сходство в структура (*pitbulterier / pitbull; skysurfing / skysurf; slacklining / slackling / slackline; dread / dreadlock*). Тук биват отнасяни също така и възможните различия в състава и формата на устойчиви съчетания (*biznespark / park biznesowy / park biznesu; podatek Belki / belkowie; audiotele / konkurs audiotele; książka audio / audioksiążka, karta pre-paid / karta prepaidowa; Szengen / układ z Szengen*).

б) **синонимия и близкочначност** (графично отбелязвани със знака ~) (*europoseł ~ europarlamentarzysta ~ eurodeputowany; cyberterroryzm ~ cyberprzestępstwo; lewar ~ dźwignia finansowa; skuter śnieżny ~ snowmobile*)

в) **графична вариантност** (отбелязвана със знака //) (*flyers // flayers // flajers; pit stop // pit-stop // pitstop; superwizor // supervisor*)

г) **семантично тъждество** между заемка и домашна дума в резултат на калкиране на чуждоезиковия прототип (графично отбелязвано със знака =) (*bookcrossing = książkokrążenie; domówka = homing; e-książka = e-book; computer osobisty = personal computer*)

д) **словообразователна връзка**

Деривати на заглавната дума, както и други членове на словообразователното гнездо, в което влиза тази дума, се поместват като подзаглавки в нейната речникова статия (срв. *globalizacja* с подзаглавки *globalista, globalizujący się, globalny; żyworolka* с подзаглавки *żyworolkowy* и *żyworolkarz; oszołom* с подзаглавки *oszołomka, oszołomski, oszołomstwo; dresiarz* с подзаглавки *dresiara, dresiarstwo, dresiarzski; komiksiarz* с подзаглавка *komiksowość*). Характерно е, че се взема предвид словообразователна мотивираност и при неологизми, които са заемки от други езици. Така например в речниковата статия на заетото съществително *coolhunting* като подзаглавка се представя не само образуването на домашна почва дериват *coolhuntingowy*, но и заемката *coolhunter*; при *chillout* е включена (наред с *chill-outowiec*) и подзаглавка *chilloutroom*; заемката *coworker* е посочена като подзаглавка към *coworking*; а към *event* е дадена подзаглавка *event manager*.

Избраният в SS гнездови принцип за организиране на материала въз основа на различни признаци (семантичен, деривационен, формален и др.) обуславя това, че в редица случаи зоната на речниковата единица (заглавката), а нерядко и цялата речникова статия, е с твърде усложнена структура. Следните примери илюстрират само малка част от изключително голямото разнообразие от варианти на съставни заглавки в този речник:

aeroboxing / aeroboks ~ boksaerobik ~ tae-bo
cracking ~ Δ cybernetyczny terroryzm / cyberterroryzm ~
cyberprzestępstwo ~ Δ przestępstwo komputerowe
cyfrowy * ~ digitalny // dygitalny / digitalowy
czip 1. // chip 1. / mikroczip // microchip ~ ◇ коść pamięci
ekotorba / Δ ekologiczna torba ~ Δ torba biodegradowalna /
biotorba ~ green-bag // greenbag = ◇ zielona torba
emotikon ~ buźka ~ śmieszek ~ smiley
public relations / PR / piar // pijar
yuppie // japi // japs / yuppiszon ~ ◇ biały kolnieżyk

Прекалено сложната структура на речниковата статия може да породу затруднения при откриването на нужната информација. Така на пример прилагателното *cyberterrorystyczny* следва да се търси в подзаглавната част на речниковата статия на *cracking*, а съществителното *trendsetterka* – како подзаглавка на *coolhunting*. Неизбежно е претрупването на системата за препратки в речника (показателно е на пример, че заглавката *elektroniczny* * съдържа 24 препратки към други речникови статии). В някои случаи по неясни причини на азбучното място липсва съответна препратка, което прави намирането на нужната информација невъзможно, ако читателят не притежава специални знания. Така на пример в подзаглавната част на речниковата статия на неосемантизма *afera* * са вклучени синонимните неологизми *Bergergate* и *afera taśmowa*, но на съответното азбучно място при думите с начална буква В и Т отсустват препратки към заглавката *afera* *.

4. Обобщения и изводи

Направениот преглед показва, че съвременната славјанска неографија се обогатјава с разнообразни по тип неологични речници: како общи, така и аспекти, како диференциални, така и интегрални (макар и с превес соответно на общите и диференциалните).

В анализираните речници се откроява како сходство, така и разлики во прилаганите подходи при речниковото описаније на новата лексика. Обединяваща особеноет е тоа, че лексикографската концепција на всеки един од речниците дава възможност за достатъчно пълно и детално отразявање на картината на иновационните явления во лексиката.

Трѐбва да се отбележи, че макар традициониот начин за организиране на материјалот и днес продължава да бѐде предпочитан, значителна иновација е појавата на прѐвји славјански неологичен речник с гнездова организација – SS. Како посочва Е. Карпиловска, речниците

от гнездови тип, т.е. тези, в които обект на моделиране са „определени лексикално-семантични обединения: словообразователни категории, разрези, класове, редове, лексикосемантични или тематични групи думи“, са насочени към интегрално описание на лексикалните иновации с приложение на семасиологичен или ономасиологичен подход (Карпиловска 2004: 8–9). Във връзка с това Карпиловска обосновава дихотомията *диференциални неологични речници – интегрални неологични речници*.

При гнездовия принцип, въведен в SS, се прилага както семасиологичен, така и ономасиологичен подход, като в обща речникова статия се обединяват синонимни единици; графични и словообразователни варианти на тези единици; думи, които са словообразователно свързани с отделните единици или с техните варианти; съчетания и фраземи с участието на всяка една от единиците или на нейните варианти, деривати и пр. По този начин се осигурява цялостен и изчерпателен поглед върху съответния фрагмент от неологичното пространство на езика с всички семантични, парадигматични, деривационни и други връзки в него. Постигнатата комплексност на описанието е безспорно предимство пред по-традиционните форми на речникова организация.

Същевременно обаче концентрирането на твърде много лексикографска информация в една речникова статия неизбежно води до усложняване на микро- и макроструктурата на речника. Някои от свързаните с това затруднения (например претрупването на системата за препратки) биха могли да бъдат избегнати, ако се избере по-съвременната електронна форма за представяне на речниковото съдържание.

Трябва да се има предвид, че диференциалният и интегралният подход не се изключват взаимно и че между диференциалните и интегралните неологични речници няма непреодолима граница. На това обръща внимание Е. Карпиловска, която отбелязва, че „създаването на интегрални неологични речници не само не отрича съставянето на диференциални речници на новата лексика, а, напротив, се основава върху осмисляне на материала в последните и означава следващ етап в обработването на такава лексика“ (Карпиловска 2004: 8).

Наблюденията върху анализирани неографски трудове показват, че елементи на интегрален подход присъстват и в диференциалните речници на неологизмите (каквито са РНД, НСЗ, СНУ и NSČ). В повечето от тези речници например се представят първи или втори съставни части на сложни думи, а в някои случаи – също така префикси, които са показали продуктивност при производството на нови лексикални единици или са разширили дистрибуцията си. Чрез прило-

жения в някои от речниците (НСЗ и СНУ) словообразователен лексикографски параметър се изяснява структурата на словообразователните неологизми (в СНУ освен това се експлицира и словообразователното значение на съответните деривати), чрез което се разкриват мотивационните връзки с други думи от речниковия състав и се дава представа за активните словообразователни модели. По този начин се очертават актуалните словообразователни тенденции в съответния език. От друга страна, елементи на интегрален подход може да се търсят също и в отразяването в някои от разглежданите речници на парадигматичните отношения (в частност – синонимия и антонимия), в които встъпват съответните неологизми.

В заключение може да се каже, че в славянска неографска практика днес успешно се съчетават традиционни и съвременни подходи. Целесъобразността на конкретните лексикографски решения следва да бъде преценявана от гледище на това дали те могат да осигурят системност и адекватност на лексикографското описание на новата лексика.

ЛИТЕРАТУРА

- Благоева, Д. 2014. К типологии словарей неологизмов славянских языков. В: *Literature, language and culture influenced by globalization*, Vol. 4. Shlossman, L. (ed.). Vienna: „East West“ Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 3–17.
- Гринев-Гриневиц, С. В. 2009. *Введение в терминоведение*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
- Караулов, Ю. Н. 1981. *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*. Москва: Наука.
- Карпіловська, Є. 2004. Сучасна українська словотворчість та її відображення в неологічних словниках. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна XXXIV/1*: Львів, 3–10.
- НСЗ: *Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 90-х гг.*, I–III. 2009–2014. Санкт-Петербург: ООО «ДМИТРИЙ БУЛАНИН».
- РНД: Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска 2010. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*. София: Наука и изкуство.
- СНУ: Нелюба, А. М. 2012. *Словотворчість незалежної України (1991–2011)*. Словник. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
- NSČ: Martincová, O. a kol. 2003. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha: Academia.
- SS: Smółkova, T. (red.) 2013. *Słowa, słowa... Czy je znasz?* Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Диана Благоева

СЪВРЕМЕННИ ПОДХОДИ В СЛАВЯНСКАТА НЕОГРАФИЯ
СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В СЛАВЯНСКОЙ НЕОГРАФИИ

Резюме

В статье описывается в сравнительном плане реализация медиоструктурных лексикографических параметров *тип словарной единицы* и *способ представления словарного материала* в изданных в течение последних 15 лет словарях неологизмов разных славянских языков (болгарского, польского, чешского, русского и украинского). Рассматривается применение некоторых современных подходов в практике составления неологических словарей. Обсуждается противопоставление *дифференциальные неологические словари* – *интегральные неологические словари*.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16'373(082)

811.16'374(082)

ЛЕКСИКОЛОГИЈА и лексикографија у светлу савремених приступа : зборник научних радова / уредништво Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2016 (Београд : Чигоја штампа). – 577 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: *Lexicology and Lexicography in the Light of Contemporary Approaches*. – Радови на више језика. – Тираж 300. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-82873-56-3

1. Ристић, Стана, 1950– [приређивач, сакупљач]
 2. Лазић Коњик, Ивана, 1978– [приређивач, сакупљач]
 3. Ивановић, Ненад, 1979– [приређивач, сакупљач]
- а) Словенски језици – Лексикологија – Зборници
б) Словенски језици – Лексикографија – Зборници

COBISS.SR-ID 228321036